LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NDA PATRIKHANE MESELESİ'NE DAİR YAPILAN MÜZAKERELER VE ALINAN KARAR

Meryem Nihal TUTAR*

Özet

Yeni kurulan Türkiye Devleti'ni uluslararası diplomaside bağımsız bir devlet olarak tanıtan Lozan Barış Antlaşması uzun süren müzakereler sonunda imzalanmıştır. Bu uzun müzakerelerden biri de, alt komisyonlarda görüşülen Patrik ve Patrikhane kurumunun Yeni konumunun ne olacağı konusudur. 1453 tarihinde İstanbul'un fethiyle, Fatih Sultan Mehmet tarafından iltifat gören ve yaklaşık 500 yıldır İstanbul'da bulunan Patrikhane'nin yeni statüsü ve İstanbul'da kalıp kalmayacağı konusu konferansa katılan devletler arasında tartışılmıştır. Türk heyeti, Patrikhane'nin Millî Mücadele süresince yaptığı olumsuz faaliyetlerin altını çizerek, kurumun Türkiye'den çıkarılmasını talep etmiştir. Ancak bu talep, diğer devletler tarafından kabul edilmemiştir. Türk Heyetinin Patrikhane'yi İstanbul'dan çıkarma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Patrikhane'nin siyasi statülerinden arındırılması, “ekümeniklik” tartışmalarına son verilmesi ve Patrikhane'nin Türk Devleti tarafından denetlenebilmesinin sağlanması, önemli kazanımlar olmuştur. Patrikhane, Lozan Barış Antlaşması'nda bir kurum olarak yazılı bir karara bağlanmamış, verilen sözler senet kabul edilerek, “sözlü mutabakata” bağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler; Lozan Barış Konferansı, Patrik, Patrikhane, müzakereler, ekümeniklik

NEGOTIATIONS REGARDING THE PATRIARCHATE PROBLEM AND THE DECISION TAKEN IN THE LAUSANNE PEACE CONFERENCE

Abstract

The Lausanne Peace Treaty, which introduced the newly established Turkish State as an independent state in international diplomacy, was signed at the end of long negotiations. One

* Öğretim Görevlisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, nsavrum@hotmail.com

of these long negotiations is the question of what the new position of the Patriarchate and Patriarchate institution discussed in sub-commissions. With the conquest of Istanbul in 1453, the new status of the Patriarchate institution, which has been complimented by Fatih Sultan Mehmet and has been in Istanbul for nearly 500 years, and whether it will stay in Istanbul was discussed among the participating states. The Turkish delegation underlined the negative activities of the Patriarchate during the National Struggle and demanded that the institution be removed from Turkey. However, this request was not accepted by other states. The efforts of the Turkish Delegation to remove the Patriarchate from Istanbul have been inconclusive. The purification of the Patriarchate from its political status, ending the "ecumenical" discussions and ensuring that the Patriarchate can be controlled by the Turkish State have been important achievements. The Patriarchate, as an institution in the Lausanne Peace Treaty, was not made a written decision, the promises made were accepted as deeds, and were concluded with "verbal agreement".

Keywords; Lausanne Peace Conference, Patriarch, Patriarchate, negotiations, ecumenicality

1. Giriş

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması yeni kurulan Türk devletinin, uluslararası diplomaside bağımsız bir devlet olarak kabul edilmesinin yanı sıra, 1. Dünya Savaşı'nın da son antlaşmasıdır. Ayrıca bu antlaşma, Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imza edilen ve hiçbir zaman yürürlüğe girmeyen Sevr Barış Antlaşmasını da tamamen hükümsüz bırakmıştır.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri tarafından yenilgiye uğratılmış ve 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalatılmıştı. Mütareke sonrasında ülke işgale uğramaya başladı. Bu haksız işgaller karşısında Türk halkı, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde ülke savunmasına başlamış ve nihayetinde bu mücadele, Türk ulusunun zaferi ile son bulmuştur. Milli Mücadele devam ederken, Müttefik Devletler I. Dünya Savaşı sırasında, aralarında imzaladıkları gizli anlaşmalar çerçevesinde Sevr Barış Antlaşması'nı hazırlayıp, Osmanlı Devletine 10 Ağustos 1920'de imzalatmışlardır. Müttefik Devletlere göre; Sevr Antlaşması asırlardan beri devam eden Şark Meselesinin son aşaması

olacaktı. Ancak Müttefik Devletlerin bulduğu bu çözüm nihai bir sonuç vermedi (Demirci, 2017: 13-14).

26 Ağustos 1922 de başlayan ve 18 Eylül itibariyle Anadolu'yu, esirler dışında Yunan askerinden temizleyen Büyük Taarruz, Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştı. Büyük Taarruz sonunda Mudanya Mütarekesi imzalandı. Bu mütareke, savaşın Türk ordusunun zaferiyle sonuçlandığını kanıtlayan belge niteliğindedir. Bu ateşkes antlaşması ile Doğu Trakya savaş yapılmadan masada kazanılmıştır. Ancak tabii ki mütarekeler savaşa nihai sonucunu vermez bunun için bir barış antlaşmasının imzalanması gereklidir.

Mudanya Mütarekesi'nden sonra Ankara hükümeti Lozan'a davet edilmiştir. İngiltere müzakereler sırasında Türk delegeler arasında fikir ayrılıkları yaratabilmek için İstanbul hükümetini de Lozan Konferansına davet etmiştir. İstanbul hükümeti de davete icabet etmek isteğini ifade edince¹, TBMM de tartışmalar başlamıştır. Bu olay üzerine TBMM 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatı kaldırmıştır. Artık tek bir devlet ve bir yönetim vardır. Bu olay üzerine Müttefik Devletler, Türkiye'nin Ankara'dan gelecek olan tek bir heyetle konferansa katılmasını kabul etmişlerdir (Şimşir, 2012: 10-11).

Saltanatın kaldırılmasından sonra TBMM bütün dikkatini Lozan şehrinde toplanacak olan konferansa vermiştir. Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle istifa etmiştir ve yerine 26 Ekim 1922 tarihinde İsmet İnönü getirilir. Konferansa katılacak olan delegasyon şu şekilde belirlenmiştir: Başdelege İsmet İnönü (Dışişleri Bakanı)², Hasan Saka (Maliye Eski Bakanı) ve Dr. Rıza Nur (Sağlık Bakanı) ise

¹ Sadrazam Tefik Paşa'nın imzasıyla Meclise gönderilen telgrafta Lozan Barış Konferansı'na Ankara'nın heyeti ile İstanbul'un birlikte katılması talep edilmekte ve aksi bir durumda çeşitli güçlüklerle karşılaşacağı iddia edilmiştir. (Bkz., Akyol- Kaplan (2013: 31).

² Bu sorunun çözümlenmesinden sonra, TBMM Hükümeti adına Lozan'daki görüşmelere kimlerin katılacağı konusu karara bağlandı. O zamanki Vekiller Kurulu Başkanı Rauf Bey (Orbay) Lozan'a kendisi gitmek istiyordu. Hatta Başkomutandan İsmet Paşa'nın kendisine askerî sorunlarla ilgili danışman olarak verilmesini istemişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın Lozan'da danışman olarak bir şey yapamayacağını, ondan yararlanılmak isteniyorsa baştemsilci seçilerek gönderilmesini söyledi. Başkomutan, Türk Devletini Lozan'da en iyi biçimde ancak, İsmet Paşa'nın temsil edebileceğini düşünmüştü. Özellikle Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin yürütülmesinde gösterdiği olgunluk ve başarı, İsmet Paşa'yı bu bakımdan yükseltmişti. Ankara'nın genç kadrosunda, gün geçirmiş, tecrübeli, diplomasi kurallarını tanıyan kimse yoktu. En iyi diplomatlar İstanbul'da idiler. Ancak eski Osmanlı Devleti içinde yetişmiş bu diplomatların yeni Türk Devletini de temsil etmeleri sakıncalı idi. Bu durumda, Ulusal Kurtuluş Savaşının bütün sıkıntılı ve acı günlerini tatmış, düzenli ve disiplinli bir asker olan İsmet Paşa, Türkiye'nin baştemsilcisi olarak atandı. İsmet Paşa, böylece askerlikten ayrıldı ve Dışişleri Bakanı oldu. Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka) Beyler de ikinci temsilci seçildiler. Ayrıca 21 danışman, 2 basın danışmanı, 10 tane de yazman ve çevirmen, Türk Temsil Kurulunu oluştuyordu.

delege olarak seçilirler (Demirci, 2017: 79). İsmet İnönü başdelege seçildikten sonra, Mecliste milletvekillerine bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, heyetin üzerine aldığı sorumluluğu en iyi şekilde yerine getireceğini ifade etmiş ve müzakereler sırasında heyetin Misak-ı Milli'ye uygun hareket edeceğini söylemiştir. İsmet İnönü meclise bu konuda kesin taahhüt vermiştir (Uzun, 2013: 331).

Antlaşmayı imzalayabilmeleri için heyete gerekli yetki belgeleri verilmiştir. Heyette bulunacak milletvekilleri izinli sayılır ve masraflar için 150 bin lira ödenek ayrılır. Delegelere, katiplere, danışmanlara vs. ödenmesi gereken günlükler ve kıyafet paraları gibi masraflar belirlenmiştir (Şimşir, 2012: 11).

Bakanlar Kurulu, Konferans da hangi meselelerin nasıl savunulması gerektiği konusunda üç sayfalık ve 14 maddelik “ana talimat”ı imzalayıp İsmet İnönü'ye teslim ettiler. Bu maddelerin bulunduğu belge Başbakan, bütün Bakanlar ve Başdelege seçilen İsmet İnönü tarafından imzalanmıştır. Bu belgenin maddeleri şöyledir:

“1. Doğu Sınırı: Ermeni Yurdu bahis konusu olamaz. Olursa görüşmelerin kesilmesini gerektirir.

2. Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancakları istenecektir. Konferansta bundan farklı olarak ortaya çıkacak güçlükler için Vekiller Kurulundan talimat alınacaktır. Petrol ve diğer konulardaki, ayrıcalıklar sorununda İngilizlere bazı İktisadî çıkarlar sağlanması görüşülebilir.

3. Suriye Sınırı: Bu sınırın düzeltilmesine imkân oranında son derece çalışılacaktır. Sınır şöyle olmalıdır: Resi ibni-Hayr'dan başlayarak Harm, Müslimiye, Meskene, ve sonra Fırat yolu, Deyrizor ve sonunda Musul ili güney sınırına ulaşır.

4. Adalar: Duruma göre hareket edilecek, kıyılarımıza pek yakın ufak - büyük bütün adalar mutlaka elde edilecek, başarı sağlanmazsa Ankara'dan sorulacak.

5. Doğu Trakya'nın Batı Sınırı: 1914-sınırının elde edilmesine çalışılacaktır.

6. Batı Trakya; Misak-ı Millî uygulanacaktır.

7. Boğazlarda ve Gelibolu yarımadasında yabancı askerî kuvvet kabul edilemez. Eğer bu konudaki görüşmelerin kesilmesi gerekirse, kesilmeden önce Ankara'ya bilgi verilecektir.

8. Kapitülasyonlar kabul edilemez. Eğer görüşmelerin kesilmesi gerekirse, yapılır.

9. Azınlıklar: Esas, değişimdir.

10. Düyunu Umumiye (Devlet Borçları): Bu borçların Türkiye'den ayrılan ülkelere dağıtımı, Yunanlılara devri, yani savaş tazminatına (tamirat) karşılık tutulması, olmadığı takdirde yirmi yıl ertelenmesi. Düyunu Umumiye yönetimi kalmayacaktır. Güçlükler çıkarsa, sorulacaktır.

11. Ordu ve donanmayı sınırlandıran konu olmayacaktır.

12. Yabancı Kurumlar: Türk Kanunlarına uyruk tutulacaktır.

13. Türkiye'den ayrılan ülkeler için Misak-ı Millî'nin özel maddesi yürürlüktedir.

14. Cemaatler ve İslâm Vakıflar Hukuku eski antlaşmalara göre sağlanacaktır.”(Türk Devrim Tarihi, 1971: 104-105)

Yukarıdaki maddelerden anlaşılacağı üzere, Lozan'a giden heyete iki konuda pazarlık yetkisi verilmemektedir. Birincisi: Ermenistan'a toprak verilmemesi ve doğu sınırına dokunulmamasıdır. İkincisi ise: Kapitülasyonların tüm şartları ile kaldırılmasıdır. Bu iki konuda Lozan Barış Antlaşması'nda taviz verilmemiştir.

Oluşturulan heyet 4 Kasım 1922'de Ankara'dan yola çıkmış ve İstanbul'da iki gün kaldıktan sonra 9 Kasım'da İstanbul'dan Lozan'a hareket etmiş³ ve nihayet heyet, 11 Kasım 1922 günü Lozan şehrine varmıştır. Ancak Lozan'da Türk heyetinden başka hiçbir devletin heyeti bulunmamaktadır. 13 Kasım'da başlaması gereken konferans 20 Kasım'a ertelenmiştir. Bu erteleme konusunu Başdelege İsmet İnönü hatıralarında şu şekilde ifade etmektedir:

³ İsmet İnönü Lozan'a hareket etmeden önce, *Le Petit Parisien* isimli Fransız gazetesi muhabirine ümitli ve iyi niyetli olduğuna dair şöyle bir demeç verir: “Lozan'a çok umutlu gidiyorum. Barışa ulaşabilmek için iyi niyet gerek deniyor. Sizi temin edebilirim ki, iyi niyet bakımından Türkiye bütün ülkeleri aşar... Bir olupbitti yaratmak istenince nota yazmakla yetinilmez, vakit kaybetmeden harekete geçilir. Bir olupbitti yaratmak söz konusu değildir... Mudanya'da Müttefik kuvvetler oldukları yerde kalacaklar dedik ve tespit edilen çizgiyi ordularımızla aşmamayı taahhüt ettik; ama herhangi bir idari kontrol tanımadık. Ankara kanunlarını yürürlüğe koymadan burada (İstanbul'da) Büyük Millet Meclisi hükümetinin yerleşmesini nasıl tasavvur edebilir siz? Biz, hiçbir zaman kapitülasyonları tanımadık. Yabancı aleyhtarlığının programımızda olmadığını size temin edebilirim. Yurdumuzu onabilmek için birçok yardıma muhtacız... Bir geçiş döneminde bulunuyoruz. Ama Türkiye'nin ekonomik onarımı için Fransız dostlarımızın yanımızda olmasını isteriz.” (Şimşir, 2012: 89-90)

“İsviçre’ye gelir gelmez karşımıza çıkan ilk mesele İsviçre’yi tamamıyla boş bulmamızdır. Müttefiklerden hiç kimse, hiçbir heyet İsviçre’ye gelmemiştir. Yalnız biz gitmiş bulunuyorduk. Bunun zahiri sebebi İsviçre’de ve İngiltere’de yeni seçimlere gidilmiş olmasıdır. O günler seçim günleri idi. İngiliz heyeti İngiltere’deki seçimler bittikten sonra gelebilecek ve konferans başlayacaktı. Ben İstanbul’da General Harrington ile görüşmüştüm. O bana bir şey söylememiştir. Gerek İstanbul’da, gerek İstanbul’dan ayrıldıktan sonra yolda veya herhangi bir yerde bana konferansın bize söylendiği gibi ayın 13’ünde toplanmayacağını, bir hafta tevhür edeceğini bildirmemişlerdi. Bu durumdan çok sıkıldım. Gazetecileri topladım. Evvela bu boşluktan, kimsenin bulunmamasından şikâyet ettim. Bizi ayın 13’ü için buraya çağırdılar. Geldik, yokturlar. Eee... niçin yoksunuz? Bari onu söyleyin. Böyle bir hareketin manasız olduğu kadar, haksızlığını ve dikkatsizliğini de belirttim ve şikâyetçi olarak İsviçre gazetelerine anlatmaya çalıştım. İsviçre gazeteleri, Türklerle ilk defa temas ediyorlardı. Şikâyetlerimi biraz uzaktan ihtiyat ile dinlemişlerdi. Tabii ve sade insanlar olarak bizimle temas etmekten, hiç olmazsa ürküntü duymamış bir halde yanımızdan ayrılmışlardı.”(Selek, 2006: 320).

Bu noktadan da anlaşılacağı üzere diplomatik anlamda Türk heyetini zorlu bir süreç beklemektedir. İsmet İnönü bu süreçte Paris’e davet edilir ve bazı diplomatik temaslarda bulunur. Nihayet 20 Kasım 1922’ de diğer delegelerin de gelmesi ile konferans toplanır.

İtilaf Devletleri Türk heyetini, 1.Dünya Savaşı’nda yenilen Osmanlı Devleti gibi değerlendirmek gayesi içindedirler. Buna karşın Türk heyeti ise haklı olarak kendini Milli Mücadele’nin kazanan devletinin temsilcileri olarak görmekte ve Osmanlı Devleti’nin devamı olarak nitelendirmemektedir. Bu iki farklı bakış açısı konferansı, büyük bir hesaplaşmanın içerisine çekmiştir. Türk heyetini, Osmanlı’dan kalan ve yeni kurulan Türk devletinin sorumluluğu altında olmayan, birçok meselenin masaya yatırıldığı ve birçok konunun tasfiye davalarıyla uğraşıldığı, bir müzakereler savaşı içine sokmuştur. İtilaf Devletleri’nin bu bakış açısı ile mücadele etmek, meseleleri çözüme kavuşturmaktan daha zorlu olmuştur (Sezer, 2012: 31).

Mustafa Kemal Atatürk Lozan görüşmelerinin ve zihniyetinin tanımını Nutuk da şöyle ifade etmektedir: *“Lozan Barış masasında ele alınan sorunlar, yalnız üç dört yıllık yeni döneme ait ve onunla sınırlı kalmıyordu. Yüzyılların hesapları görülüyordu. Bu kadar eski, bu*

kadar karışık, bu kadar kirli hesapların içinden çıkmak, elbette, o kadar basit ve kolay olmayacaktı.”(Atatürk, 2019: 472)

20 Kasım 1922 tarihinde konferans toplanmıştır. Konferansa katılan devletler: Davetçi devletler; İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya ile bu devletlerin çağırmış oldukları; Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven (Yugoslavya) Krallığı, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri⁴, karşılarında ise Türkiye bulunmaktadır. Bu devletlerden başka Boğazlar sorunu ve Trakya sınırı görüşmeleri için Bulgaristan ve Sovyet Rusya katıldı. Ayrıca Belçika ve Portekiz ise Doğu’da savaşın getirdiği mali ve ekonomik sorunları görüşmek için müzakerelere katılan devletler oldular (Uçarol, 2006: 662).

20 Kasım 1922 tarihinde başlayan müzakereler 4 Şubat 1923’te kesilmiştir. Heyetler anlaşmaya varamadan ülkelerine dönmüşlerdir. 23 Nisan 1923’te tekrar Lozan’da bir araya gelinir ve 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması’nın imzaları atılmıştır.

Lozan Barış Konferansı’nda ele alınan en önemli konu başlıkları şunlardır:

- 1) Toprak ve sınır meseleleri (Musul, Trakya)
- 2) Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan azınlıkların, dil, din ve soya dayalı sorunları
- 3) Osmanlı Devleti’nin borç meselesi
- 4) Boğazların ne şekilde yönetileceği
- 5) Mali, ekonomik meseleler, savaş tazminatları ve kapitülasyonlar

Bu sorunlar çok sert tartışmalar içerisinde geçmiş ve Kapitülasyonlar nedeniyle yaşanan tartışmalar neticesinde, görüşmeler 4 Şubat 1923 tarihinde kesintiye uğramıştır (Coşkun, 2019: 99-100).

Konferansın ikinci dönemi 23 Nisan 1923’te başlar. İngiltere’yi Lord Curzon yerine İstanbul’da bulunan Yüksek Komiser Horace Rumbold, Fransa’yı General Pelle ve İtalya’yı Montagna temsil etmektedir. İkinci evrenin daha kolay geçmesi beklenirken yine çetin tartışmalar yaşanmıştır (Coşkun, 2019: 331).

⁴ ABD’nin delegesi Mr. Richard Washburn Child Amerikan delege heyetinin müzakerelere katılmayacağını, hiçbir belge imzalamayacağını veya üzerine herhangi bir taahhüt almayacağını ve müzakerelerin tamamında hazır bulunacağını haber verdi ve öteki delegelerle tam müsavi (eşit) bir durumda muamele göreceğini ümit ettiğini bildirdi. (Bkz., Howard, 2018: 362).

İsmet İnönü başkanlığındaki Türk heyeti 13 Nisan'da İstanbul'dan yola çıkmıştır. Lozan'da tüm heyetler tamam olunca 23 Nisan 1923 tarihinde Uchi Şato Otelinde konferans yeniden başlamıştır. İkinci defa toplanan konferans da sert tartışmalarla geçmiş ve 24 Temmuz 1923 tarihinde antlaşma imzalanmıştır (Aydemir, 2010: 257).

Türk heyetinin kazandığı en büyük başarı, antlaşmayı, Türk milletin gerçek hakkı olan ve Osmanlının asırlardan beri tanımadığı bir ana esas üzerine kurulmasıdır. Bu esas, her şeyden evvel her alanda milletin bağımsızlık, egemenlik, özgürlük haklarına sahip olduğunun batılı devletlere kabul ettirilmesi ve dünyaya tanıtılmasıdır. Lozan'ın bütün başarılarını açıklayan asıl özelliği budur. Çünkü diğer özelliklerinin hepsi bu başarının eseridir (Karacan, 2012: 534).

Lozan Antlaşması toplamda 143 maddeden ve 18 ek belgeden oluşmaktadır. Makalemize konu olan Patrikhane Meselesi ise yazılı bir madde olarak antlaşmanın içerisinde bulunmamakla birlikte karşılıklı verilen sözlere dayanarak “sözlü mutabakata” bağlanmıştır.

2. Lozan'da Patrikhane Meselesine Dair Yapılan Müzakereler ve Alınan Karar

Patrikhane meselesi, Lozan'da oluşturulan “Azınlıklar Alt Komisyonu”, “Ülke ve Askeri Sorunlar Birinci Komisyonu”, “Nüfus Mübadelesi Alt Komisyonu” adlı komisyonlarda birçok kez tartışılmıştır (Gür, 2006: 102).

Patrikhanenin yeni konumu ile ilgili konferansta oluşturulan alt komisyon görüşmelerinde bir karara varılamamıştır. Türk heyetinin Patrikliği Türkiye'den çıkarmak için gösterdiği çabalar sonuçsuz kalmıştır. Türk heyetinin teklifinin, konferansa katılan diğer devletler tarafından kabul edilmeyeceği anlaşılmıştır. Lord Curzon, Patrikhanenin, siyasi ve yönetimle ilgili hiçbir yetkisi olmayacak, sadece dini yetkiler kullanacak bir kurum olarak Patrikhane'nin İstanbul'da kalması görüşünü ileri sürmüştür. Venizelos da Curzon'un bu teklifini desteklemiştir (Erdoğan, 2021: 135). Yapılan müzakereler sonrasında İsmet İnönü 10 Ocak 1923 tarihli oturumunda “Patrikliğin siyasi ya da yönetsel işlerle hiç uğraşmayacağı, yalnızca din alanına giren işlerle ilgileneceği konusunda konferans önünde, Yunan temsilcisi ve müttefik devletlerin temsilcilerinin yapmış oldukları resmi konuşmaları ve verdikleri

garantileri “senet” sayarak Türk delege heyetinin Patrikhanenin İstanbul’dan çıkarılması isteğinden vazgeçtiğini bildirmiştir (Savaş, 2019: 37-38).

Lozan Barış görüşmeleri sırasında Patrikhane meselesine dair ileri sürülen tezlere baktığımızda bu sorunun, müttefik devletler ve Yunanistan temsilcilerinin gözünde bir Hristiyanlık ve siyasi bir üstünlük meselesi olduğu açıktır. Bu teklifler şöyledir: ⁵

Lord Curzon,⁶ İstanbul Patrikliği birkaç yüzyıldır bu şehirde yerleşmiş bulunmaktadır. Patriğe ilk kez birtakım ayrıcalıklar verenin Fatih Sultan Mehmet olduğunu⁷, birkaç hafta önce İsmet Paşa konferansa hatırlatmıştır. O vakitten bu yana, bu ayrıcalıklar, birbiri adından gelen sultanlarca onanmış ve artırılmıştır.... Patrik Rum Ortodoks Kilisesinin başı olduğu halde, her zaman Türk Hükümetine bağlı bir memur olarak kalmış ve Türk Hükümetince onanmıştır. Son beş yüzyıl boyunca, Patrik, dünyada en çok saygı duyulan ruhani kişilerden biri olmuştur.

Curzon iddialarını desteklemek için sözlerine, Amerika Birleşik Devletlerinin bu konudaki desteğiyle devam etmektedir: “*Amerika Temsilci Heyeti Başkanı, Patriğin İstanbul’da kalmasını büyük bir ısrarla isteyen görüşünü açıklamış ve Amerika Birleşik Devletleri’nin, uzaklığına rağmen, bu soruna ne kadar çok önem verdiğini belirtmiştir. Lausanne’a geldiğinden beri, Lord Curzon’a, dünyanın her yanından mektuplar ve telgraflar yağmaktadır. Bunların içinde en çoğu ve içten yazılmış olanları, Patriklik konusunda olanlardır*”.

Lord Curzon bu iddiaları ile Patrikhane’nin uzun yıllardan beri Osmanlı Devleti içinde bir kurum olmanın yanında, Hristiyan dünya içinde, bu kurumun ruhani yönünün çok önemli olduğunu ve kurumun kaldırılması ile insanlığın vicdanının da yaralanacağını ifade etmektedir.

Lord Curzon, ...Patrikliğin, kamu işleriyle yönetim alanlarında bir takım başka yetki ve görevleri de olmuştur. Türk temsilci Heyeti, Patriğin, bu yetkileri sonradan siyasal amaçlarla kullandığını, üstelik, Patrikliğin siyasal bir kışkırtma merkezi olduğunu bile iddia etmiştir. Bu

⁵ Tartışmalar için Bkz., (Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler (1969), Çeviren: Seha L. Meray, Takım I C.1 Kitap:1, (Önsöz: İsmet İnönü) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:291, Ankara, 324-341.

⁶ İngiliz Krallığı Temsilcisi

⁷ Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’un fethinden sonra Patriklere çeşitli yetkiler vermiştir. Patrikler her zaman dini konuları icabı saygıyla karşılanmışlardır. Osmanlı Devleti’nin hakimiyeti sürecinde Patrikhane ve Patriklere Ortodoks halkın dinî ihtiyaçlarının karşılanması için geniş yetkiler sunulmuştur. Bkz., (Erdal,2004: 34)

iddialar doğruysa, Patrikliğin siyasal ayrıcalıklarını şüphesiz değiştirmek, kısıtlamak ya da bunlara son vermek için, bunlar, yeterli bir neden sayılabilir. Böyle bir teklif- Patrikliğin yetkilerini kötüye kullandığı ya da bu yetkilerin Türk Devleti için bir tehlike yarattığı ispatlanırsa- öncelikle göz önünde tutulmak gerekir. Ne olursa olsun, bu iddialar, Patriğin ruhani konulara ve kilise işlerine ilişkin yetkilerine son vermek için bir neden sayılamaz. Patriğin siyasal alanlarla yönetim alanlarında bütün yetkileri elinden alınmakla birlikte, ruhani konularda ve kilise işlerinde yetkilerini kullanmağa devam etmemesini gerektirecek bir neden de yoktur. Tam, tersine, ruhani konulara ve kilise işlerine ilişkin bu yetkilerine son verilecek olursa uygarlık dünyasının vicdanı yaralanmış olur.

Curzon'un Konferans'ta teklif etmiş olduğu çözüm, Patrikliğin siyasi yetkilerinin alınması fakat ruhani yetkilerinin kalması yönündedir. Türkiye temsilcilerinin dışındaki diğer devlet temsilcileri de bu görüşü benimsemiş gözükmektedir. Böylece İngiliz temsilci diğer Hristiyan devlet temsilcilerinin de desteğini alarak, Patrikliğin Türkiye dışına çıkarılmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven temsilcilerinin aşağıdaki ifadelerine bakıldığında, Curzon'ı destekledikleri, Patrikliğin Türkiye'den çıkarılması ile dini anlamda hoşgörüsüzlük ve haksızlık olacağını ve Patrikhane'yi İstanbul'dan çıkarmayarak Türkiye'nin akıllıca bir siyaset yürüteceğini ileri sürmüşlerdir.

M. Diamandy,⁸ ...Yüzyıllardır İstanbul'da bulunmakta olan Patrikliğe karşı oldu-bitti yollarına başvurulacak olursa, bunun Romanya'nın dinsel duygularını Türk Temsilci Heyetine dostça hatırlatmak istemektedir. ... Yüzyıllardır sürüp giden kurumları sarsmayarak dinsel duyguları incitmemekle, büyük bir İslam devleti olan Türkiye'nin akıllıca bir siyasal davranışta bulunmuş olacağını düşünmektedir..."

M. Rakitch,⁹ ... Patrikliğin ortadan kalkması, çok büyük bir moral boşluk bırakacaktır; öyle ki, uygarlığın bir parçası da onunla birlikte ortadan kalkmış gibi görünecektir. Çok gerilerde kalmış dinsel hoşgörmezlik ve kıyıcılık çağında bile kesintiye uğramamış bulunan saygı değer bir Hristiyan kurumuna, bütün Devletler içinde yalnız Türkiye Devleti gereken yeri vermemiş olacaktır.

⁸ Romanya Temsilcisi

⁹ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Temsilcisi

Yunan temsilcisi Venizelos, müttefik devletlerin desteğini de alarak, Patrikliğin “Evrensel Patriklik” olduğunu dile getirmiştir. Venizelos, Patrikliğin beş yüzyıldan beri Osmanlı ile var olduğunu ve yeni Türk hükümetinin, kurumu ülke dışına çıkarmak istemesinin hem Ortodokslar hem Rumlar hem de bütün Hristiyan dünya için haksız ve incitici olacağını ifade etmiştir. Ayrıca Patrikliğin Lord Curzon’ın teklif ettiği gibi siyasi yetkilerinden arındırılarak sadece dini bir kurum olarak Türkiye’de kalabileceğini de belirtmiştir. Bu isteğini Dr. Rıza Nur’un 16 Aralık tarihinde komisyona sunduğu rapora dayandırmak istemiştir. Venizelos’un bu iddiaları aşağıda detayları ile görülmektedir.

M. Venizelos,¹⁰ *...Beş yüzyıldan beri, Patrikliğin Osmanlı İmparatorluğuyla birlikte var olduğunu, ilk defadır ki Türk Hükümeti’nin onun davranışından yakındığını belirtti. Patriklik, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü konu dışında, hiçbir konuda Osmanlı İmparatorluğuna karşı borçlu olduğu bağlılığı göstermekte kusur etmemiştir....*

Son savaş sırasında, daha doğrusu Mondros Silah-bırakışımından bu yana, olup bitenler, Patriğin Hükümete bağlılık duymadığını ispatlayamaz. M. Venizelos, Türk Temsilci Heyetinin itirazlarını cevaplandırmak için, Alt-Komisyonunda, Rıza Nur Beyin, 16 Aralık tarihinde okuduğu yazılı bildiriye hatırlatmak istemektedir.¹¹

“Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türkiye’de oturan (residant) Müslüman olmayan azınlıklara, Dünya Savaşı sonucu olarak genişlemiş ya da yeni kurulmuş Devletlerdeki azınlıklara sağlanmış hakların aynını tanımaktadır. Eski Osmanlı İmparatorluğu içinde Müslüman olmayan topluluklara verilen ayrıcalıkların yerine bu yeni rejim ipso facto geçmiş bulunmaktadır.

“Müslüman olmayan toplulukların eski ayrıcalıkları, teokratik bir monarşi olan Osmanlı İmparatorluğunun siyasal durumunun bir sonucu olduğundan, Halifelikle devletin birbirinden ayrılmasından, Sultanlığa son verilerek tüm demokratik bir rejimin kurulmasından sonra, bu toplulukların başlarının salt ruhani bir sıfat dışında hiçbir hak ve ayrıcalıktan yararlanamayacakları kendiliğinden anlaşılır.

¹⁰ Yunanistan Temsilcisi

¹¹ Bu bildiriye makalemizin bu kısmına ekleyerek Türk Heyeti’nin Patrikhane konusundaki tarihi haklılığına bir dipnot düşmek istedik.

...Din özgürlüğü İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, v.b. gibi öteki ülkelerde olduğu üzere, Türkiye’de, çeşitli dinlere bağlı olanlara, dinsel isteklerine serbestçe gelişme olanağı sağlayacaktır; yeni rejim, böylece, din adamları sınıfını salt din alanında kalmağa zorlayarak, dine yeni bir atılım verecektir.

Şimdiye kadar siyasal bir organ olan Patrikliğin Türkiye dışına çıkartılması gerekir; çünkü, Patrikliğin ve ona organik olarak bağlı kurumların siyasal ayrıcalıklarına son verilmesiyle ortaya çıkacak yeni duruma uymasına, Patrikliğin eski davranışları imkân vermeyecektir...”

Venizelos, Türk Hükümetinin, Patrikliğin, bu esaslar içinde, fakat Lord Curzon’un teklif ettiği gibi, yalnız ruhani işlerle kilise işlerine ilişkin yetkiler kullanmak üzere, olduğu yerde bırakılmasını istemek için bu bildiriye dayandığını söyledi...

Türkiye teokrasiye bütünüyle son vermek istemektedir. Fakat, böyle olmasaydı bile, Yunan Hükümeti, Patrikliğin, Kilise işlerine ilişkin ve ruhani yetkilerinden başka bütün öteki yetkilerinden yoksun bırakılmasını kabul edecekti. Patriği artık Rum ulusunun başı saymamak, konmuş olan kanunlarda Patriğe tanınmış siyasal yetki olarak ne varsa bunları kaldırmaktır...

Bu önemli tavizlere rağmen, Türk Hükümeti ilk teklifinde direnirse, yalnız insanlığın vicdanını yaralamakla kalmayacak, böyle bir teklifin uygulanması Kilise hukuku bakımından da imkânsız olacaktır. Gerçekten, Patrik, IV ncü ve V nci yüzyıllardaki büyük gelişmelerden ötürü, Roma Kilisesinin de katılmasıyla, bütün Hristiyan kiliselerinin kararıyla Evrensel Patrikliğe (Patriarcat oecumenique) yükseltilmiş olan İstanbul’un- başka deyimle, Yeni Roma’nın- başpiskoposudur. Dünyada hiç kimse, bu iki görevi birbirinden ayıramaz. Bu öylesine önemli bir konudur ki, Patrik İstanbul’u bırakıp gitmek zorunda kalırsa, Rum Ortodoks topluluğu ruhani başını yitirmiş olur.

M. Venizelos, bütünüyle katıldığı Lord Curzon’un teklifi uyarınca, siyasal yetkilerden sıyrılmış Patrikliği, İstanbul’dan uzaklaştırmakta Türk Hükümeti’nin direnmeyeceğini ummaktadır. Şu da var ki, Patriğin olduğu yerde bırakılması, Türkiye’nin de kendi yararınadır; çünkü, İstanbul için, Ortodoks Kilisesi başının bulunduğu yer olarak kalmak pek ilgilenilmeyecek bir şey de değildir.

İtalyan temsilci Montagna, Patrikhanenin yeni konumu için aşağıda ki teklifleri getirmiştir:

Montagna,¹² ... Türk Temsilci heyetinin, anlaşma yapılmasını kabul etmek için¹³vazgeçemediği tek şart, özellikle İstanbul Rumlarının zorunlu mübadelenin dışında tutulmasına ilişkin olarak, Evrensel Patrikliğin İstanbul'dan çıkartılması şartıdır.

... Böyle bir tedbire, başlangıçtan beri, İngiliz Temsilci Heyeti karşı çıkmıştır; çünkü, İngiliz Temsilci heyeti, geçmişi yüzyıllara varan bu Osmanlı kurumunun Ortodoks dininin sembolü olduğunu, Evrensel Patrikliğin İstanbul'dan çıkartılmasının, yalnız Ortodoksları değil, fakat bütün Hristiyan dünyasının dinsel duygularını yaralayacağını, İngiltere'de ve başka yerlerde pek üzücü bir etki yapacak nitelikte olduğunu iddia etmiştir.

Fransız Temsilci Heyeti, bütün Ortodoks Kiliseleri üzerinde üstünlüğü olan Evrensel Patrikliğin, dünya işlerine ilişkin haklarına son verilerek, İstanbul'da bırakılması ilkesine dayanan bir anlaşmayı incelemelerini, Türk ve Yunan Temsilci Heyetlerine salık vermiştir. Türk Hükümeti Patriğin atanmasını denetleyebilecek ve çalışmalarını sınırlayabilecekti. Fransız Temsilci Heyeti, Türkiye'nin demokratik bir devlet olarak, dinsel hoşgörüsüyle davranması gerektiğini sözlerine eklemiştir.

Venizelos'un, Patrikliğin İstanbul'dan çıkarılmasının çok üzücü sonuçlar doğuracağına ve Rusya, ABD gibi diğer Hristiyan devletlerinde bu konuda oldukça hassas olduklarına vurgu yapmıştır. Bu tespitlerinin yanı sıra İstanbul Patrikliğinin, Ortodoks dünya için lider sıfatında bulunmasının Türkiye içinde çok önemli bir statü olduğunu ileri sürmüştür. Venizelos Patrikliğin bütün siyasi haklarından arındırılarak sadece dini bir kurum olarak İstanbul'da kalması konusunda oldukça ısrarcıdır. İtalyan temsilci Montagna, diğer devlet temsilcilerinin tekliflerinin değerlendirmesini yapmış ve İstanbul'da bulunan Patrikhane'nin Evrensel Patriklik olduğunu ve İstanbul'dan çıkarılması ile sadece Ortodoksların değil bütün Hristiyanların bu hususta yaralanacağını ifade etmiştir. Ayrıca Türk Hükümeti'nin İstanbul'da

¹² İtalya Temsilcisi

¹³ Burada bahsedilen anlaşma azınlıkların mübadele şartları ile ilgilidir. Bkz., (Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler, 1969: 333-337)

Rumların bırakılması için Patrikliğin İstanbul'dan çıkarılmasını şart koşmasının kabul edilebilir bir teklif olmadığının da altını çizmektedir.¹⁴

Konferans sırasında yukarıda bahsi geçen tekliflerden sonra İsmet İnönü, yapılan resmi konuşmaları ve verilen garantileri senet saydığını ifade ederek, Patrikhane'nin siyasi haklarından tamamen sıyrılarak, salt din işleri ile ilgilenmek kaydıyla Patrikhanenin İstanbul'da kalmasını kabul etmiştir. İsmet İnönü bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmiştir: *“Patrikliğin siyasal ya da yönetime ilişkin işlerle bundan böyle hiç uğraşmayacağı, yalnız salt din alanına giren işlerle yetineceği konusunda, konferans önünde, Müttefik Temsilci Heyetlerinin ve Yunan Temsilci Heyetinin yapmış oldukları resmi konuşmaları ve verdikleri garantileri senet saymaktadır. İsmet Paşa, başkanlığını yaptığı Temsilci Heyetinin uzlaşıcı eğilimlerinin en büyük kanıtını ortaya koymak üzere, belirttiği şartlar içinde senet saymış bulunduğu garantilere dayanarak, bu tekliften vazgeçmektedir”*.

Lord Curzon, öne sürmüş olduğu telkinin Türk Temsilci Heyeti başkanı tarafından anlayışla karşılanmasından memnuniyetini dile getirmiştir. Venizelos ise Patrikliğin İstanbul'da kalması konusunun çözüme kavuşturulmasının ardından, alt komisyonda ki diğer meselelerinde kolaylıkla çözüleceğine inandığını belirtmiştir.

3. Lozan Barış Konferansı Sırasında Patrikhane'nin Yeni Konumu İle İlgili Görüşlerin Analizi

Yukarıda, Patriklik ve Patrikhane hakkında, tutanaklardan direk aktarılan görüşlere bakıldığında, olayın bir Türklük-Hristiyanlık meselesi ve siyasal üstünlük kurma çabası olduğu anlaşılmaktadır. Yunan Temsilcisi ve diğer devlet temsilcilerinin görüşleri; Patrikhanenin Evrensel (Ekümenik)¹⁵ olduğu ve İstanbul'dan çıkarılmasının sadece Ortodoks dünyası için değil bütün Hristiyanlık alemini derinden üzeceği sık sık dile getirilmiştir.

Patrikhane dini bir kurum olarak antlaşmanın içerisinde bir madde olarak yer almamıştır. Ancak konferans sırasında en çok tartışılan konulardan birisi olmuştur.

¹⁴ Dr. Rıza Nur, İstanbul'da Rumların kalabilmeleri için Patrikliğin İstanbul'dan gönderilmesini şart olarak komisyona sunduğunu belirtmektedir. (Bkz., Nur, 1992:134-135)

¹⁵ Eski Grekçe'de Oikos (ev, barınak), Oikouman (üzerinde insan yaşayan yer) anlamına gelmektedir. Dinî bir kavram olarak ise Ekümen, Hristiyanlık dininin yaşadığı toprakları ve kilisenin “evrensel”, “dünya genelinde”, “cihanşümül” olduğunu ifade etmek için kullanılır. Ekümeniklik ise, evrensellik, cihanşümüllük anlamlarında kullanılan bir sözcüktür. Ortodoks dünyası açısından bakıldığında, dünya üzerindeki bütün Ortodoksların dinî liderliğini ve Ortodoks Kiliseleri arasında birinci olmayı ifade etmektedir. (Bkz., Yalçın, 2012: 479-514)

Konferansta Türk- Yunan Nüfus mübadelesi konusu İsmet İnönü ve Venizelos'un teklifi ile Doktor Nansen'in de danışmanlık yapacağı bir komisyona gönderilmiş, bu komisyona Montagna başkanlık etmiştir. Komisyon da mübadele tartışılırken Türk Heyeti İstanbul'da Rumların kalabilmesi için Patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılmasını talep eder, hatta mübadele için şart koşar. Ancak bu görüşe diğer devletler katılmamışlardır (Güner, 2017: 26).

Tutanaklara bakıldığında İsmet İnönü ve Dr. Rıza Nur'un görüşleri¹⁶; Patrikliğin zararlı ve kışkırtıcı faaliyetlerde bulunduğu, politikaya karıştıkları ve karışmaya da devam edecekleri aynı zamanda yeni kurulan Türkiye'nin demokratik ortamında, Halifeliğin devletten ayrıldığı laiklik ilkesine uygun bir rejim içerisinde Patrikliğin yerinin olmadığı yönündedir. Ayrıca Dr. Rıza Nur, Museviler ve Hristiyanlar, medenî hukuka göre, yapılacak evlenme- boşanma gibi medeni haklarını, dilerlerse, kendi din makamlarına öğretebilirler; ancak bu hiçbir yönden devleti ilgilendiren bir mevzu olmamakla birlikte, bu hakların yeni kurulan Balkan Devletleri ve komşularımızdaki Müslümanlar içinde uygulanması gerektiğini açık ve net bir şekilde ifade etmiştir. İsmet İnönü, Patrikhanenin, Türkler ile Rumların iyi ilişkilerini, bir millet halinde kaynaşp bir devlet içinde huzurla yaşamalarını engelleyen bir öge olarak, Türkiye'den çıkarılmasını savunmaktadır (Selek, 2006: 397). Aynı zaman da Türk Heyeti 16 Aralık 1922'de komisyona verdikleri bildiride Patrikliğin yararlanmakta olduğu siyasi hakların ve ona organik bağlarla bağlı olan kurumların ortadan kalkması sonucunda İstanbul'dan çıkarılması gerektiğini belirtmişlerdir (Erdem, 2016: 119).

Türk heyetinin bu teklifi diğer devletler tarafından kabul görmemiştir. Yunan Temsilcisi Venizelos Patrikliğin İstanbul'da kalması hatta azınlıkların şahıs hukuku ve aile hukuku alanlarında Türk mahkemelerinin değil Patrikhane'nin yargılama yetkisine sahip olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu iddiaya gerekçe olarak da Türkiye'de şeri hukukun uygulandığını ve bu kanunların Gayrimüslimlere uygulanmayacağını savunmuştur. Bu durum, din farkına dayalı çoklu hukuk sistemi anlamına gelmektedir. Bu iddiaya karşı özellikle Dr. Rıza Nur şiddetle karşı çıkmış ve Türkiye'nin teokratik monarşiyi yıktığını, çağdaş ve laik bir devlet haline geldiğini savunmuştur. Böylece ilk defa resmi ağızlarından "laik devlet" tanımı Lozan'da 18 Aralık 1922'de dile getirilmiş oldu. Rıza Nur Patrikhaneye yargı yetkisi

¹⁶ Dr. Rıza Nur, Azınlıklar ve Ahali Değişimi Meseleleri görüşüldüğü sırada komisyona Patrikhane'nin Türkiye'den çıkarılması teklifini sunmuş ve bu konuda da oldukça ısrarcı olmuştur. "Lozan Hatıraları" eserinde Türk Hükümetinin Patrikhane kurumunun ülke dışına çıkarılması ile ilgili bir talimatnamesi olmadığı halde bunu bir koz olarak kullandığını ve pazarlık için elini güçlendirmeye çalıştığını ifade etmektedir. (Bkz, Nur, 1992 :133-134)

verilmesi ile azınlıkların “devlet içinde devlet” kurmaları anlamına geleceğine ve buna asla izin verilmeyeceğini ifade etmiştir (Akyol, 2010: 154-157).

Türkiye’nin Patrikhane konusundaki ısrarını gören Lord Curzon; “Türkiye’nin egemenlik haklarına saldırı niteliğinde gördüğü Patrikhanenin siyasi ve yönetimle ilgili yetkilerinden arındırılarak, sadece kilise ile ilgili konularda yetkili olmasını fakat İstanbul’dan çıkarılmamasını teklif etmiştir”. Amerika Birleşik Devletleri Heyeti; “Amerikan kamuoyunun büyük bir bölümünün, Evrensel Patrikliğin İstanbul’da kalmasını istediğini ifade etmiştir”. Fransız Heyetinin; “Patriğin İstanbul’da kalması ve siyasal yönden Yunanistan, Romanya, Yugoslavya vb. Ortodoks kiliseleri ile bağlantısının olmaması, Patrikhaneyi denetleme yetkisinin ise Türk Hükümetinde olmasını tavsiye etmiştir. Yunan Hükümeti Heyeti ise; “Dinî ve dünyevî yetkiler sadece Patrikte kalabilir ve yetkileri kullanabilmesi için özel bir Büyük Naiplik kurulabilir. Nâipliğin başı da, Patrik tarafından seçilecek yüksek rütbeli bir din adamı olabilir. Patrik Naibinin atamasını Türk Hükümeti denetleyebilecektir”. Ayrıca Yunan Hükümeti Heyeti, “Patrikhanenin bir Yunan kurumu değil, Türk kurumu olduğunu” dile getirmiştir (Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, 1969: 324-340).

Patrikhane Kurumunun İstanbul’dan çıkarılması meselesi, 10 Ocak 1923 tarihinde toplanan Arazi ve Askerlik komisyonunda tekrar tartışılmaya başlanır. Lord Curzon başta olmak üzere İtalyan, Yugoslav, Fransız ve Yunan delegeler Patrikhane’nin İstanbul’da kalmasını savunmaya devam ederler, Patriğin siyasî yetkilerini kullanmayı engelleyecek önlemlerin alınması durumunda İstanbul’da kalması çerçevesinde İngiltere’nin sunduğu teklif desteklenmiştir. Venizelos’a göre; yalnızca dinî vazifelerini yerine getirmesi şartıyla Patrikhane’nin İstanbul’da kalması Türkiye’nin de işine gelecektir (Erdal, 2004: 40).

Bu görüşler üzerine İsmet İnönü, Patrikhanenin yönetim ve siyasi işlerle hiçbir şekilde uğraşmayacağı, sadece dini işlerle ilgileneceği konusunda Konferans önünde, Müttefik Temsilci Heyetlerinin ve Yunan Temsilci Heyetinin yapmış oldukları resmi konuşmaları ve verdikleri garantileri senet saydığını ifade etmiştir (Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, 1969: 324-340). Ayrıca diğer devlet temsilcilerinin Patrikhane’nin Evrensel (Ekümenik) olduğu konusunu sürekli dile getirmeleri ve bu durumun devam etmesi konusundaki ısrarları ise dikkat çekicidir. Ancak Türk Heyeti Evrensel Patriklik konusunu kabul etmemiştir.

Ayrıca antlaşmada Rum Patrikhanesi dışında bulunan Ermeni Patrikhanesi ile ilgili özel bir karar bulunmamaktadır. Ermeni Patrikliği ve Hahambaşılık tıpkı Rum Patrikliği gibi diğer dini kurumlarla aynı hükümler içinde kabul edilmektedir. Bu dini kurumlar da sadece din işleriyle ilgilenecekler, siyasi yetkileri bulunmayacaktır. Ermeni Patrikliği de, Rum Patrikliği gibi bu statü içinde kabul edilmiş ve önceki ayrıcalıkları tamamen kaldırılmıştır. Patrikhane, diğer dini kurumlar ve din adamları gibi Türkiye Devleti'nin kanunlarına tabii olup, bütün Türk vatandaşları ile aynı haklardan yararlanacaklardır (Güllü, 2013: 552)

Tüm bu tartışmalardan sonra Patrikhane'nin siyasi ve yönetim yönünden tüm yetkilerinden arındırılarak İstanbul'da kalmasına karar verilmiştir. Ancak bu karar bir anlaşma hükmü ile olmamıştır.

Sonuç

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından itibar ve iltifat gören Patrikler, dini statüleri bakımından her zaman saygı ile karşılanmışlardır. Ortodoks dünya açısından Bizans İmparatorluğu'nun (Doğu Roma) başkenti sıfatıyla İstanbul Patrikliği birinci sırada yerini almıştır. Ortodoks dünyanın üzerinde birçok yetkiye sahip bulunan Patrikhane, Milli Mücadele sırasında Rum cemiyetlerinin zararlı faaliyetlerine katılmış ve Milli Mücadele karşısı bir tutum sergilemiştir. Patrikler, işgal güçleri ile ortak hareket etmiş ve Osmanlı Devleti'ne karşı ayrılıkçı ve kışkırtıcı tutumlarda bulunmuşlardır. Rumları, Türklere karşı kışkırtmaları Anadolu'da Rum Devleti kurulmasını desteklemeleri ve Yunan işgal güçlerinin destekçisi olmaları, yaklaşık 500 yıldır birlikte yaşadıkları Türk milletine karşı düşmanca faaliyetleri, Lozan Barış Konferansı sırasında, Patrikhane meselesi konusundaki müzakerelerde Türk Heyetinin ana gündem maddelerini oluşturmuştur.

Patrikhane'nin Evrensel olması ve İstanbul'da kalması konuları, Lozan Barış Konferansı sırasında nüfus mübadelesinin tartışıldığı görüşmelerde gündeme gelmiş ve yoğun tartışmalardan sonra çözüme kavuşturulmuştur. Lozan Barış Konferansı boyunca, Patrikhanenin tüm Ortodoksların lideri sıfatıyla İstanbul'da kalması için başta İngiltere olmak üzere Yunanistan, Fransa ve İtalya oldukça çaba sarf etmişlerdir. Türk Hükümeti tüm bu baskılara rağmen ısrarını devam ettirmiştir.

Sonuçta; 1453 tarihinden 1923 tarihine kadar İstanbul’da bulunan, siyasi haklara ve kendi dininden olan halkın üzerinde geniş hukuksal yetkilere sahip olan Patrikhane kurumu Lozan Barış Antlaşması ile karara bağlanmıştır. Türk Hükümet Heyeti’nin bütün çabalarına rağmen Patrikhanenin İstanbul’dan çıkarılması sağlanamamıştır. Türk Heyeti tarafından ülke dışına çıkarılmak istenen Patrikhane kurumu, özellikle Milli Mücadele sırasında oldukça zararlı ve kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmuştur. Atatürk’ün Milli Mücadele sırasında Patrikhane için söylediği şu sözler dikkate değerdir: “Bir fesat ve hıyanet ocağı olan, memlekette ayrılık ve uyuşmazlık tohumları saçan, Hristiyan hemşerilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluk ve felaket simgesi olan Rum Patrikhanesini artık topraklarımız üzerinde bırakamayız...” (Karakaş, 2008: 199)

Türk Heyeti bu bakış açısı ile Patrikhane kurumunu ülke dışına çıkarmak istemiş ve tezlerini de bu doğrultuda konferansa sunmuşlardır. Ancak diğer devlet temsilcileri durumu Hristiyanlığın manevi değerlerini zedeleyici ve toplumsal anlamda yıkım yaratabilecek bir konuma sokmuşlardır. Sonuç olarak Patrikhanenin siyasal ve hukuksal yetkileri elinden alınmıştır. Ayrıca “Ekümeniklik” iddiasına son verilmesi ve kurumun bir Türk kurumu haline getirilmesi ve seçilecek Patriğin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması ve Türk Devleti tarafından denetime tabii olması önemli kazanımlardır.

KAYNAKÇA

- Akyol, Taha-Kaplan, Sefa (2013), *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları (TBMM’de Lozan Müzakereleri Tutanakları)*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Akyol, Taha (2014), *Bilinmeyen Lozan*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal (2019), *Nutuk (Gençler İçin Fotoğraflarla)*, Ed: Ali Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya (2010), *İkinci Adam C.I*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Coşkun, Alev (2019), *Diplomat İnönü Lozan (1922-1923)*, Kırmızı Kedi yayınları, İstanbul.
- Demirci, Sevtap (2017), *Belgelerle Lozan (Taktik-Stratejik Diplomatik Mücadele 1922-1923)*, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Erdal, İbrahim (2004), “Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu’nun İhracı Meselesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S.33-34, Ankara, s.33-49.

- Erdem, Nilüfer (2016), “*Lozan Görüşmeleri Sırasında Patrikhane Meselesi Karşısında Patrik Meletios’un Yunan Kaynaklarına Yansıyan Yaklaşımı*”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/33, s.105-134
- Erdoğan, Haşim (2021), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Süryaniler*, Kimlik Yayınları, Kayseri.
- Güllü, Ramazan Erhan (2013), *Ermeni Sorununun Ortaya Çıkış ve Gelişim Sürecinde İstanbul Ermeni Patrikhanesi’nin Tutumu (1878-1923)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güner, Zekai (2017), *Lozan’da Türk-Yunan Mübadele Siyaseti*, Siyasal Kitabevi, Ankara,
- Gür, Ebru (2006), *Lozan Konferansı’nın Türk Basınına Yansımaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Howard, Harry N. (2018), *Türkiye’nin Taksimi (Bir Diplomasi Tarihi 1913-1923)*, Salih Sabit Togay (çev.), TTK Yayınları Ankara.
- Karacan, Ali Naci (2012), *Lozan*, Nokta Yayınları, İstanbul.
- Karakaş, Ömer (2008), *Lozan Tutanaklarına ve TBMM zabıt Ceridelerine Göre Lozan’da Azınlıklar Meselesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler* (1969), Seha L. Meray (çev.), Takım I C.1 Kitap:1, (Önsöz: İsmet İnönü) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:291, Ankara.
- Nur, Dr. Rıza (1992), *Lozan Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Savaş, Tolga (2019), *Türkiye’nin Tapu Senedi; Lozan*, Kamer Yayınları, İstanbul.
- Selek, Sabahattin (2006), *İsmet İnönü Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Sezer, Serab (2012), *Lozan ve Mübadele*, T.C İstanbul Kültür Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Şimşir, Bilal N. (2012), *Lozan Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Türk Devrim Tarihi* (Harp Okulları İçin Ders Kitabı Olarak Hazırlanmıştır), Genelkurmay Basımevi, Ankara,1971.
- Uçarol, Rıfat (2006), *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul.
- Uzun, Hakan (2013), “*Türk Heyeti’nin Lozan’a Gidişi ve Lozan Konferansı’nı Öncesinde Avrupa’daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922–20 Kasım 1922)*” *Ankara Üniversitesi Türk*

İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 329-350.

Yalçın, Emruhan (2012), “*Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler*”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.50 Güz, s. 479-514.